

Janko Kos

Pismo urednikoma

Draga urednika,

vabilo k jubilejnemu pisanju o Šalamunovem *Pokru* me je zamikalo, obljubil sem zaželeni prispevek, vendar še nisem vedel, da mi bodo zunanje okoliščine – bolezen v teh poletnih in jesenskih mesecih – to preprečile. Kljub temu sem se ravno v tem času ponovno zamislil tudi nad Šalamunom, moral sem končati rokopis za knjigo *Duhovna zgodovina Slovencev* in v tej je moral dobiti tudi Šalamunov *Poker* posebno mesto. In tako vama namesto prvotnega prispevka pošiljam tisto, kar se v poglavju, ki nosi v rokopisu za knjigo naslov *Komunistična leta*, nanaša izrecno na *Poker*. Razlaga Šalamuna se tokrat razlikuje od vsega, kar sem kdaj napisal o njem, vendar samo po tem, da je napol duhovnozgodovinska, napol pa sociološka. Šalamuna navezujem namreč na tisto, čemur pravim kriza komunistične ideologije po letu 1950. Zato bom najprej citiral odstavek, v katerem opisujem potek te krize in kar mi pozneje postane izhodišče v razlago *Pokra*:

V šestdesetih in sedemdesetih letih je dobila posebno obliko, ki se je bližala stanju nečesa absurdnega in irealnega. Po zamisli Edvarda Kardelja naj bi se komunistična ideologija zdaj spremenila v skrajno pragmatično teorijo samoupravnega socializma, njegovih politično socialnih mehanizmov, na podlagi tako imenovanega pluralizma interesov. Ta teorija se je po letu 1970 razmahnila v nepregledno proizvodnjo na videz strokovnih, znanstvenih in teoretično utemeljenih raziskav. Toda njihova vsebina je

bila popolnoma abstraktna, nestvarna, obstajala je v kovanju terminoloških ideologemov, ki so bili brez zveze z dejanskostjo. Njihova naloga je bila zakrivanje in nadomeščanje dejanskosti z moralističnimi konstruktmi. S tem se je kriza komunizma spremenila v njegovo notranjo shizofrenijo. Njegovi pojmi se niso več nanašali na stvarnost, spreminjali so se v igro znotraj samega diskurza, postajali so ritual in jezikovna igra. Prav ta vidik komunistične krize je v šestdesetih in sedemdesetih letih postal celo pomembno gibalno nekaterih tokov v moderni umetnosti.

Seveda mislim že na tem mestu z omembo "nekaterih tokov v moderni umetnosti" predvsem na Šalamunov *Poker*. Ta zveza se mi nato odkrije iz natančnejše analize duhovnega razvoja, ki je potekal zlasti od leta 1960 naprej v razmahu nove, svobodomiselnne, v negacijo komunizma in njegovih ideoloških konstruktov naravnane literature:

*Posebno stran v tem duhovnem razvoju pomeni poezija Tomaža Šalamuna in tistih tokov, ki so iz nje sledili ne le v poeziji, temveč tudi v pripovedništvu in dramatiki. Prva Šalamunova zbirka *Poker* (1966) je v svojih začetnih pesmih vzdrževala še stik s poezijo svojih predhodnikov, zlasti z ekstatično vizijo Daneta Zajca o tragični človekovi usodi v času revolucije, po nji in v vsesplošni zamračitvi sveta v dobi nihilizma. Toda v središču zbirke se Šalamunova poezija izvije iz teh vezi in se spremeni v čisto drugačno uporabo jezika – v samozadostno, igrivo, lahkotno, neodgovorno, popolnoma svobodno razpoložljivost za popolnoma poljubne jezikovne vezave, ki so brez zveze s stvarnostjo, zato pa toliko bolj poetične, zmeraj pa tudi ironične, humorne in pogosto komične. Z vsem tem je ta poezija postavila novo raven svobodomiselnne umetnosti v času komunizma. Njena distanca do takratne stvarnosti je razvidna iz popolnoma ravnodušnega razmerja do pojmov in idej komunističnega sveta, pa tudi do intimizma in sentimentalnega humanizma, v katerih naj bi posameznik našel zavetišče pred nasiljem političnega sistema. Za Šalamunovo poezijo je pomemben še drug vidik, ki je prav tako povezan z naravo komunistično socialistične ideologije tega časa. V šestdesetih letih se je ta ideologija začela spreminjati v brezobvezno besedičenje o samoupravnem socializmu kot igra s pojmi, terminološkimi prevarami in vsesplošno tautologijo. Ironično komičen odsev tega stanja je na pesniški ravni uresničil prav Šalamun s tem, da je besedam in jeziku nasploh odvzel sleherni poimenovalno funkcijo, jih osvobodil*

vsake zveze s stvarnostjo, jih postavil kot samozadostne, tautološke, med sabo poljubno zamenljive in vezljive dele, ki nastopajo samo še kot vloge v neskončni jezikovni igri. Ta refleks na vlogo jezika, kakršno je ta zadobil v končni krizi komunistične ideologije, je v Šalamunovi poeziji dobil pomen nove poetičnosti. Ta pomen se je sicer v njegovih nadaljnjih zbirkah, ki so ostale popolnoma zveste svoji prvi invenciji, zabrisal, toda kljub temu ohranjal posebno mesto v razvoju povojne slovenske svobodomiselnosti. Njegova posebnost je ta, da vztraja v svojem nenehno ponavljajočem se krogu kot v nekakšnem perpetuum mobile, iz katerega ni mogoč noben prehod v drugačne kroge ali na drugačne ravni. Tej zamisli so po letu 1970 sledili še drugi pesniki, na primer Iztok Geister Plamen in pozneje zlasti Milan Jesih. Ta je vase zaprto igro z jezikom prenesel tudi v dramatiko, zlasti z igro Grenki sadeži pravice (1973), kjer pa jo je že tudi združil z bolj zavezujočo, ironično, celo satirično refleksijo o jeziku srednjeslojne družbe v dobi poznega socializma. S tem je Šalamunovo jezikovno poetičnost vrnil nazaj v kritično držo do obstoječega socialno političnega sistema. To pa je bila že tudi zadnja stopnja duhovnega zagona, ki ga je premogla povojna svobodomiselna literatura v svojem zanikovanju komunističnega sistema in njegovih novih, v srednji sloj naravnanih politično socialnih reform. Zdi se, da se je sredi sedemdesetih let ta moč izčrpala, tako da je okoli leta 1980 in v naslednjem desetletju bila njena invencija manj odločilna, obrnjena večinoma v estetske izmišljije, večji del že brez kritičnega razmerja s stvarnostjo, pač pa zvečine sama sebi zadostna.

To je seveda duhovnozgodovinski oziroma sociološki pogled na pomen Pokra. Zdi se mi pomemben, ker smo ga doslej puščali ob strani, dopolni naj torej tisto, kar je bilo o Šalamunu že povedano.